

กามนิตผู้พันบ่วงกาม

ดวงมน จิตรจำนงค์¹

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งค้นหาแนวคิดสำคัญของเรื่องกามนิต ซึ่งบ่งชี้ว่าการค้นหาความจริงของชีวิตผ่านประสบการณ์แห่งมนุษย์ปุถุชน ก็คือการก้าวไปสู่โลกุตระธรรมซึ่งจักเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อหลุดพ้นจากความผูกพันแห่งความรัก โครมเรื่องคือความขัดแย้งของความหวังและการปลดปล่อยตนจากความเป็นมายาได้ซึ่งชี้ชัดว่ามนุษย์สามารถบรรลุสู่อุดมคติของชีวิตตามปรัชญาพุทธศาสนาได้ด้วยการพิจารณาของตนเอง ประกอบกับการอนุเคราะห์ด้วยเมตตาจากผู้อื่น ซึ่งสามารถกระตุ้นเตือนการเพ่งพินิจต่อชีวิตได้จนเกิดปัญญา คือ ความรู้แจ้งในความจริง

คำสำคัญ บ่วงกาม มายา ความรัก ความจริงของชีวิต ความเมตตา ความหลุดพ้น

¹ อ.ด. (ภาษาไทย) รองศาสตราจารย์, ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

***Kamanita*, Man Liberated from the Trap of Sensuality**

Duangmon Chitchamnong¹

Abstract

The intent of this article is to determine the main theme of *Kamanita*, which is the discovery of the meaning of life as a step towards the transcendental truth. This truth can be achieved only when one is liberated from the ties of sensual love. The plot of this novel evolves around the conflict between hope and self-liberation from MAYA (illusion). One can attain this Buddhist ideal of life only through contemplation. However a friend's compassionate help, can enhance one's contemplation and lead to the attainment of ultimate wisdom, i.e. enlightenment.

Key Words : trap of sensuality, MAYA (illusion), love, meaning of life, compassion, liberation

¹ Ph.D. (Thai), Associate Professor. Department of Thai, Faculty of Humanities and Social Sciences
Prince of Songkla University

กามนิตผู้พันบ่วงกาม

ดวงมน จิตรจ่านงค์

๑. ความนำ

นับแต่เสฐียรโกเศศ และนาคะประทีป ประชาญ์ผู้เป็นปียมิตรทางวรรณศิลป์ได้ถอด The Pilgrim Kamanita นวนิยายของ Karl Gjellerup ชาวเดนมาร์กจากฉบับแปลเป็นภาษาอังกฤษ (แปลจากต้นฉบับภาษาเยอรมันอีกต่อหนึ่ง) เป็นพากย์ไทยในชื่อกามนิต เมื่อ พ.ศ.2473 นั้น นวนิยายเรื่องนี้ก็คือ วรรณคดีไทยในความรู้สึกนึกคิดของคนไทยโดยทั่วไปมากกว่าที่จะถือกันว่าเป็นหนังสือแปลธรรมดา ๆ เล่มหนึ่ง แต่เช่นเดียวกับงานที่ถูกยกขึ้นไว้บนหิ้งทั้งหลาย¹ ซ้ำยังถูกจัดเป็นแบบเรียนเสียอีก งานชิ้นนี้ได้ถูกละเลย เพราะถูกเหมาเอาว่าเป็นหนังสือแต่งดีแล้ว ไม่จำเป็นต้องพิจารณาอะไรกันอีก บทความวิจารณ์ที่พบเป็นส่วนมากก็มักจะชื่นชมว่าถอดเป็นภาษาไทยด้วยภาษาอันวิจิตรผิดจากหนังสือแปลทั่วไปเพราะผู้แปลได้แต่งเติมข้อความให้งดงามยิ่งขึ้น ด้วยรากฐานความรู้ความเข้าใจและความเต็มใจในบทประพันธ์เก่าของไทย เช่น ขยายข้อความตอนพุทธปริณิพพานในฉากร่วมรับรู้ของธรรมชาติ ซึ่งเห็นชัดว่า ได้รับอิทธิพลที่ปรับจากพระปฐมสมโพธิกถา อย่างไรก็ตามการศึกษาเหล่านี้มัก

เป็นการศึกษาแบบแยกส่วนมากกว่าที่จะมองภาพรวมของงานประพันธ์ทั้งเรื่อง ดูเหมือนว่ายังไม่มีใครพยายามให้คำตอบว่า บทพรรณนาอันงดงามเช่นที่กล่าวมาหรือ ตอนอื่น เช่น ฉากธรรมชาติเมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จกลับเบญจคีรีนคร อันเป็นตอนเริ่มเรื่องที่จับอกจับใจกันนั้น มีความสำคัญต่อเรื่องอย่างไร²

เช่นเดียวกับหนังสือที่ถูกจัดให้เป็นแบบเรียนทั้งหลาย กามนิตได้รับการเลือกเฟ้นเพราะมีผู้เล็งเห็นคุณค่าในแง่ใดแง่หนึ่ง แต่การที่กามนิตเมื่อเป็นแบบเรียนในสมัยหนึ่งถูกเปลี่ยนชื่อเป็นवासिष्ठนั้น น่าจะฟ้องได้ว่าได้เกิดความสับสนบางประการใหม่ในทัศนะที่มีต่อวรรณคดี ในวงการการศึกษาไทย³ เหตุผลของการเปลี่ยนชื่อบทประพันธ์นั้น นัยว่าเป็นเพราะรังเกียจคำว่ากามในชื่อตัวเอง โดยไม่ได้พิจารณาว่ากามในที่นี้ไม่ได้มีความหมายแคบเฉพาะเรื่องกามารมณ์เท่านั้น แม้จำเป็นต้องเข้าใจว่ากามารมณ์เป็นส่วนสำคัญส่วนหนึ่งของกาม ก็ต้องเข้าใจว่า กามมีความหมายทั้งหยาบ และละเอียด และสำหรับบุุชชน กาม (ความปรารถนา ความผูกพันรักใคร่) เป็นสิ่งที่รัดรั้งชีวิตอย่างยากที่จะสลัดพ้นได้ หากไม่สามารถเปลี่ยนชื่อ

¹ ผู้เขียนขอเน้นคำว่า ถูก ในประโยคนี้และต่อ ๆ ไปในบทความนี้ เพื่อชี้ความเคราะห์ร้ายของประธานของประโยคซึ่งถูกกระทำจะโดยเจตนาดีหรือร้ายก็ตามแต่ และยังเป็นเจตนาดีก็ยิ่งน่าเศร้า

² ผู้เขียนต้องขออภัยที่อาจจะยังไม่ได้สำรวจอย่างทั่วถึงว่ามีการศึกษากามนิตของท่านผู้ใดที่มุ่งเน้นการวิเคราะห์สาระสำคัญของเรื่องนี้ไว้ที่ใดบ้าง

³ มีผู้ชี้แนะและเตือนสติการเรียนการสอนวรรณคดีไว้มากแล้ว เช่น ม.ล. บุญเหลือ เทพยสุวรรณ โปรดดู 'ค่านิยมใหม่กับวรรณคดีไทยเก่า' ใน *แว่นวรรณกรรม* (2529 : 283-287) และใน 'พระพุทธเลิศหล้าไม่เห็นได้ทำอะไร' (เรื่องเดียวกัน : 396) มีข้อคิดว่า นักเรียนไม่ชอบวรรณคดีที่เป็นแบบเรียนเพราะ 'ครูจำนวนมากเข้าใจไม่ถึง...'

ตัวเอกและพฤติกรรมเสียแล้ว ก็ป่วยการที่จะเปลี่ยนชื่อเรื่อง สิ่งที่พึงกระทำยิ่งกว่าก็คือ ชื่อกามนิตนี้มีนัยสำคัญต่อแก่นเรื่องอย่างไรหรือไม่

เมื่อกามนิตถูกจัดเป็นแบบเรียนเพียงครั้งแรกของเรื่อง (ซึ่งมักเรียกกันว่าภาคบนดิน) เห็นจะมีบุคคลจำนวนไม่มากนักที่สามารถจะเข้าใจความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างชื่อเรื่องกับแก่นเรื่อง นอกจากนี้การเรียนการสอนในระดับมัธยมศึกษาก็ไม่ได้ช่วยกระตุ้นให้เห็นว่าควรจะขบคิดประเด็นดังกล่าว ผู้ที่ได้เรียนเรื่องนี้มักจะจำได้แต่เพียงสำนวน "ว่องไวปานกามนิตหนุ่ม" จำฉากรักที่ลานโอศอก และความดีอัน (ปนเขลา) ของกามนิตเมื่อสนทนากับพระพุทธรองค์หนึ่งคั่นในห้องโถงบ้านช่างหม้อ แล้วยังไม่รู้จักพระองค์ แต่จะมีใครสักกี่คนที่จำได้และเข้าใจว่า กามนิตกับพระพุทธรเจ้าถูกเทียบกันเรื่องอะไร เพราะเหตุใดกามนิตจึงเข้าไม่ถึงข้อธรรมะนั้น เมื่อกามนิตกลายเป็นละครโรงเรียน เราจึงมักเห็นการแสดงที่มุ่งความสวยงามของฉากกระบำ การเล่นคลี การพลอดรัก การต่อลื้อบนลานโอศอก แต่ขาดการวิเคราะห์ตีความทางปรัชญาเกือบจะโดยสิ้นเชิง

๒. กามนิต-วาสิฏฐี : ความตัดกันของชีวิตสองเส้นทางซึ่งเดินมาสู่จุดบรรจบ

หากอ่านกามนิตอย่างนิยายรักธรรมดาเล่มหนึ่ง อาจพบว่าไม่ถึงกับมีอะไรเป็นพิเศษ ความรักอันร้อนแรงที่จบลงด้วยความพลัดพรากของกามนิตและวาสิฏฐีได้ทิ้งความเศร้าหมองทุกข์ตรมไว้ให้คนทั้งสองจนมีประโยคติดปากผู้อ่านว่า 'ที่ใดมีรักที่นั่นมีทุกข์' แต่มีสิ่งใดนอกเหนือไปจากนี้เล่า หากรักของสองหนุ่มสาวลงเอยด้วยความสมหวัง จะมีอะไรยิ่งใหญ่ชวนให้กล่าวขวัญถึงกันหรือ ข้าเมื่อพิจารณา ต่อไปได้เห็นว่า

แม้กามนิตมีความฝังใจในรักแรกของตนจนได้ไปอุบัติในแดนสุชาติตามแรงปรารถนาที่เร้นซ่อนไว้ แต่ลักษณะนิสัยของกามนิตก็ขาดมิติอันลึกซึ้งซับซ้อนสำหรับความเป็นตัวละครที่ยิ่งใหญ่ กามนิตสามารถที่จะระงับความทุกข์โศกสนั่นหนักหนาด้วยความสุขอย่างฉาบฉวยแล้วหลงมัวเมาไปอย่างไร้สติ ด้วยข้ออ้างที่ออกจะง่ายดายไปสักหน่อยว่า

"สำหรับผู้ที่จะให้ลิ้มความโสมนัสแสนสาหัสที่เผาผลาญดวงใจอย่างเช่นข้าพเจ้านี้ เมื่อมีนางงามนำถ้วยทองอันเต็มปริ่มด้วยสุธารสความบันเทิง มาจลเสาะร่อยุ่ที่ริมฝีปากแล้ว โฉมจะไม่ดื่มโดยยินดีเล่า" (บทที่ 13 "เพื่อนบุญ", หน้า 132)

แม้กล่าวได้ว่า บุคลิกภาพของกามนิตคือผู้หัวนโหลง่าย และอ่อนแอเกินกว่าจะเผชิญหน้าความทุกข์ กามนิตเป็นบุคคลผู้ขาดเขลาธรรมดา ๆ ที่ไม่ยอมเยี้ยยาตนเอง แต่ประสบการณ์ชีวิต ที่พร่ำลาญเวลาและความสงบทางใจ ก็ได้สะกิดใจให้เขาเพิ่งพินิจต่อชีวิตเมื่อต้องหวาดกลัวต่อองคฺุสิมาล หรือที่จริงคือหวาดกลัวต่อความสูญเสีย ทรัพย์ศฤงคารทั้งปวง กามนิตได้ประจักษ์ว่าตน "เหมือนผลไม้เน่า...เหลือแต่เปลือก" ทั้ง ๆ ที่มีทุกสิ่งบริบูรณ์ "ซึ่งใครเห็นก็อิจฉาอยากได้..." (บทที่ 17 "สู่ความเป็นผู้ละบ้านเรือน", หน้า 174)

เมื่อพิเคราะห์รายละเอียด ความรักต่อวาสิฏฐี ซึ่งได้ลบลือนไปในชีวิตอันยุ่งเหยิงวุ่นวายได้กลับมา นำทางให้พินิจถึงแก่นสารของชีวิตแทนที่การหลีกหนีดังข้อความที่กามนิตเล่าถวายพระพุทธรองค์ว่า

"ข้าพเจ้ากระโดดพรวดออกไประวางเส้า เพื่อสูดอากาศกลางคืนที่สดชื่นให้โล่งอก พอออกไปถึงรู้ว่า มีลมโชยมาถูกแก้มอ่อน ๆ และไม่เข้าไต่ยันทนทุกกร่องเสียงก้องไปในความวิเวก ในคราวเดียวกันนี้ได้กลิ่นดอกบัวในสระซึ่งแย้มกลีบบานกลางคืน ลมพามาฉิว ๆ

ว. สงขลานครินทร์

ปีที่ 1 ฉบับที่ 1 ก.ย. - ธ.ค. 2537

กามนิตผู้พันบ่วงกาม

ดวงมน จิตรจักษ์

สงกลิ่นหอมชื่น ข้าพเจ้าแหงนดูดาวว่าจะเป็นเวลาได้เท่าไรแล้ว เห็นทางช้างเผือกสุกสว่างอ่อน ๆ อยู่ในช่องว่างระวางยอดไม้ดำทะกุ่ม ๆ ผ่านเป็นลำธารไปในท้องอากาศซึ่งเป็นสีน้ำเงินแก่

ข้าพเจ้าออกอุทานโดยไม่ได้ตั้งใจว่า 'แม่คงคาในสวรรค์' และในบัดนั้นเอง รู้สึกว่าความอัดอั้นตันนอกค่อยเบาบางลงชั่วขณะหนึ่ง แล้วก็กลับเต็มตันตันใจจนน้ำตาไหลรินออกมาอุ่น ๆ จริงอยู่เมื่อสองสามชั่วโมงแรกที่ล่วงมา ได้ระลึกถึงประวัติการของตนแต่หนหลัง ตอนไหนไม่รู้จวนใจเท่าคิดถึงวาลิภูลิ และเรื่องความรักของตนซึ่งมีขึ้นเพียงชั่วแล่นแท้ ๆ แต่แล้วก็รู้สึกเหมือนว่าเป็นเรื่องที่ล่วงมานานไกลคล้ายกับความฝันอย่างบ้า ๆ ครั้นมาในบัดนี้ ข้าพเจ้าไม่ได้คิดถึงเรื่องเหล่านั้นทั้งหมดอีกต่อไปแล้ว แต่มาเกิดญาณหัตถ์ขึ้นอย่างหนึ่ง คือ เมื่อคิดใคร่ครวญถึงเรื่องตนในอดีตและตนในปัจจุบัน ว่าเป็นคนเดียวกันหรือเปล่า คิดแล้วก็ให้สะดุ้ง เห็นว่ามีลักษณะผิดกันไกลมาก ครั้งอดีตกระนั้นข้าพเจ้าไม่มีอะไร นอกจากตนและความรัก ก็สองอย่างนี้พึ่งแยกออกเสียจากกันเหลือแต่ตนไม่ได้เที่ยวหรือ? ครั้นมาในปัจจุบันนี้ อะไรบ้างที่ข้าพเจ้าไม่มี !..." (หน้าเดียวกัน)

ตัวตนที่ปราศจากความรักในขณะนั้นของกามนิตมีสิ่งอื่นเข้ามาแทนความรัก แต่หาได้ชุบชีวิตให้เบิกบานไม่ ความรักมีความสำคัญต่อชีวิตของกามนิตเพียงไร เป็นสิ่งที่พึงพิจารณาต่อไป

ความรักต่อวาลิภูลิกับแม่คงคาในสวรรค์เป็นสิ่งที่เกี่ยวพันแนบแน่น วาลิภูลิได้ให้ความหวังแก่กามนิตที่จะได้พบกันบนสวรรค์และชวนให้กระทำปฏิญาต่อกัน เธอกล่าวว่า

"ในโลกนี้มีแต่สิ่งมายาไม่แน่นอน แม้แต่เวลาที่เรापูดกันอยู่ขณะนี้ก็ไม่ใช่ของเรา จะมีแน่นอนแต่ในสวรรค์" (บทที่ 8 "ดอกฟ้า", หน้า 79)

วาลิภูลิเอ่ยข้อความนี้ที่ป่าไม้ประดู่ลายอันศักดิ์สิทธิ์ เมื่อทั้งสองนัดไปพบกันเพื่อฟังคำทำนายความเป็นไปในเบื้องหน้าของตน ณ เทวาลัยของพระกฤษณ์อันมี "หญิงผู้วิเศษ" อาศัยอยู่

ก็ ณ ป่าประดู่ลายนั้นเอง วาลิภูลิได้เข้าเฝ้าพระพุทธรองค์หลังจากนั้นอีกไม่นานเมื่อเธอต้องแต่งงานกับสาตาเคียร ได้รับโหม่นสลับแค่นใจจนคิดจะฆ่าสามีของตน แล้วกลับใจเพราะเหตุที่ได้พบภิกษุของคุลิมาลผู้ซึ่งได้นำเธอมาสู่เส้นทางแห่งธรรม

วาลิภูลิได้ย้อนรำลึกถึงและเล่าประสบการณ์ครั้งนั้นของตนให้กามนิตฟังเมื่อพบกันบนสวรรค์ว่า

"ขณะนั้นมีดั่งกาลแล้ว พระจันทร์อันส่องแสงอ่อน ๆ โพล่เป็นดวงโตมาทางหลังเทวาลัย ฉายเงาเทวาลัยนั้น พุ่งเป็นทางดำยาวไปตลอดลำเนาป่า ฉันคุกเข่าประคองอัญชลี สงบใจนิ่งฟังพระธรรมเทศนานัยน์ตาแหงนขึ้นสู่ฟากฟ้าซึ่งดำทะกุ่มเห็นแม่คงคาในสวรรค์ผ่านไปในกลางทิว เหมือนแม่น้ำอันเรืองระยับไหลผ่านไปจะนั้น ขณะนั้นก็พลันกระหวัดถึงวันที่เราทั้งสองได้มาพบปะ ณ ที่เดียวกันนี้ ได้ให้สัตย์สัญญาต่อกันต่อแม่คงคาในสวรรค์ ซึ่งเป็นที่หล่อเลี้ยงสระบัวที่เราได้มาพบกันอีกในแดนสุขาวดีนี้ เป็นสวรรค์อันก่อปรด้วยบันเทิงสุข ที่บรรพบุรุษของเราเคยอ้อนวอนพระกฤษณ์ขอให้ได้ขึ้นมาอยู่..." (บทที่ 36 "พระพุทธรและพระกฤษณ์", หน้า 363)

วาลิภูลิเล่าว่า ณ โอกาสนั้นเธอได้เกิดญาณหัตถ์ใหม่จากที่ได้สดับพระพุทธรพจน์เมื่อทรงกล่าวสอนให้ "กำจัดศัตรูภายใน" เพราะ "บุคคลจะหนีทุกข์ไม่พ้น" หากยังปล่อยให้ความดิ้นรนในโลก โกรธ หลง ดำรงอยู่

"และพระพุทธรเจ้าทรงชี้แจงทางพ้นทุกข์จากสังสารวัฏด้วยวิธีที่กึ่งเทพ คือ ความเกิด กำจัดความดิ้นรนแส้อยากและความหลงผิดในมายาให้สิ้นแล้ว ก็

บรรลุความดับรอบข้าง คือ ปรินิพพาน... นิพพานเปรียบเหมือนเป็นเกาะโดดเดี่ยวอยู่ท่ามกลางมหาสมุทรอันเดือดร้อนด้วยความเกิดมา มีหน้าผาศีลาแห่งชายเกาะนี้คือมฤตยูซัดสาดไม่เอือกไหว กลับกระจายตีฟองคืนสู่ทิวสังสารวัฏตามเดิม ในมหาสมุทรนี้มีเรือคือ พระธรรมแห่งพระผู้มีพระภาคเจ้า แล่นตัดไปสู่เกาะนั้นโดยปลอดภัยแต่ต้องฝ่ามรสุม คือ ตัณหา มานะ ทิฐิ..." (หน้า 362)

ดังนั้น วาสิฏฐิจึงเล่าแก่กามินิดว่า

"เมื่อฉันทวนนึกถึงความหลังดังนี้ กลับเกิดความเศร้าใจ แต่ความทะเยอทะยานที่ปรารถนาจะไปแสวงความสุขในแดนสุขาวดีนั้นสิ้นไปแล้ว เพราะมีความปรารถนาที่พิเศษกว่า ซึ่งเล็งเห็นด้วยจักขุญาณ เป็นความสว่างแต่แรก ๆ ขึ้นบ้างแล้ว

ความโทมนัส ความคับแค้นใจ ในเหตุที่ความหวังในความรักอย่างยอดเยี่ยมกระทบอุปสรรคพลันละลายไปในบัดนี้ไม่มีแล้ว เมื่อได้ยินพระบรมศาสดาตรัสว่า

"มีเกิดก็มีตาย ถึงแก่ความทำลายไปจนสิ้น

เหมือนกับสวนในโลก และดอกฟ้าในสวรรค์ก็ย่อมร่วงโรยไป" (หน้า 363)

สำหรับวาสิฏฐี เธอได้ก้าวไปสู่อีกหนทางหนึ่งหนทางที่ไม่ได้มีจุดหมายอยู่ที่สวรรค์อีกต่อไป แต่อยู่ที่อิสระภาพ ของชีวิตที่พ้นจากศัตรูภายใน วาสิฏฐี "ได้ไปเฝ้าพระพุทธองค์ทุกวันเป็นเวลา กว่าครึ่งปี" ได้บวชเป็นภิกษุณี แม้จะยังข่มความรักความอาลัยให้สิ้นไปไม่ได้

๓. ความขัดแย้งระหว่างความหวังของปุถุชนกับอิสระภาพ

ส่วนกามินิดนั้น เมื่อแรกฟังพระพุทธองค์ตรัสถึงการดับทุกข์ ณ ห้องโถงบ้านช่างปั้นหม้อ กลับรู้สึก

ว่าเป็นการ "พยายามไปหาความหมดหวัง" (บทที่ 20 "เด็กดี", หน้า 206) เพราะกามินิดนั้นหวังจะได้ไปเกิดในสถานบรมสุข เป็น "บำเหน็จที่ลงทุนเพียรเหน้อยยากมา" (หน้า 205) ไม่แปลกที่การยอมรับภาวะไร้ตัวตน (อนัตตา) เป็นสิ่งยากยิ่ง สำหรับผู้มีบุคลิกภาพ เช่น กามินิดผู้ไม่ยอมเผชิญหน้าต่อความทุกข์ เมื่อ กามินิดได้พบวาสิฏฐีในแดนสุขาวดี แล้วได้พบอาการวิปริต คือ ความเสื่อมของดอกไม้สวรรค์ วาสิฏฐีได้กล่าวอ้างพระพุทธรูปว่า

"มีเกิดก็มีตาย ถึงแก่ความทำลายไปจนสิ้น"

"เหมือนกับสวนในโลก และดอกฟ้าในสวรรค์ย่อมร่วงโรยไป"

กามินิดก็ถามว่า "ใครเป็นผู้กล่าวความข้อนี้ อันทำลายความหวังเสีย?" (บทที่ 30 "มีเกิดก็มีตาย", หน้า 292)

ดังนั้น เราอาจกล่าวได้ว่า ความหวังของมนุษย์เป็นสิ่งสวนทางกับความจริง ความหวังในมายาภาพ คือ สิ่งหลอเลี้ยวความหลงที่ยึดเหนี่ยวมนุษย์ไว้ไม่ให้เป็นอิสระ กามินิดจึงเป็นบุคคลที่พลาดกลัวต่อความจริง ก็ การเผชิญหน้าต่อความจริงอันเป็นการทำลายความหวังเสียสิ้นนั้น จะร้ายกาจรุนแรงก็ไม่หากบุคคลละทิ้งความหวังอันขัดต่อความจริงของตนเสียได้

ภายหลังประสบภาวะวิปริตบนแดนสุขาวดี -ซึ่งที่แท้คือภาวะปกติ ด้วยความรักผูกพันกันแน่นแฟ้น กามินิดวาสิฏฐีก็ได้เพ่งจิตไปถือปฏิสนธิเป็นเทพประจำดาวแฝดในพรหมโลก "เพื่อหนีให้พ้นจากโลกที่ตายได้" แต่แล้วในเวลาต่อมา

"กามินิดดูเหมือนจะแลเห็นห้วงมหาพรหมในบัดนี้ ไม่สงครมมีรุ่งเรืองเหมือนแต่ก่อน" (บทที่ 39 "ความมัวมืดแห่งโลกานุกูล", หน้า 385)

วาสิฏฐีจึงทวนนึกถึงพระพุทธรูปและถ่ายทอดสู่กามินิด กามินิดสดับแล้วกล่าวว่าเป็น "ข้อความ

ทำลายความหวังของโลก" ข้อความนั้นเมื่อดังนี้

"สูงลิ่วไปจนถึงความสว่างอันล้ำเลิศแห่งสวรรค์ มีเกิดแล้วก็ดับ จงรู้ได้เถิดว่า ความเป็นไปในอนาคต นั้นแล ย่อมดับเสียจนกระทั่งรัศมีมหาพรหม" (บทที่ 39, หน้า 386)

ในขณะที่พรหมโลกกำลังจะสิ้นไป วาสิฐฐิได้กล่าวว่า

"...แต่มีแห่งหนึ่ง ไม่มีความสิ้นไป ไม่มีเบื้องต้น และเขตสุด ซึ่งพระบรมศาสดาเคยตรัสว่ามีอายตนะ (แดน) อันหนึ่ง ไม่ใช่ดิน น้ำ ไฟ ลม ไม่ใช่นามธรรม มี อารมณ์ยึด ไม่ใช่โลกนี้ โลกหน้า ไม่ตั้งอยู่ในทิศไหน ตำบลไหน ไม่ใช่เมืองแก้ววิเศษรุ่งเรืองไพศาล ไม่ใช่ที่ ไป ที่มา ที่เคลื่อน ที่หยุด ไม่มีที่ยึดเกาะเกี่ยว ไม่มีเกิด ไม่มีตาย แต่เป็นที่สุดแห่งทุกซ์ เรียกว่า พระนิพพาน เป็นของลึกซึ้ง นึกเห็นเอาด้วยยาก นึกรู้ตามด้วยยาก คาคคะเนเอาไม่ได้ เป็นของประณีตละเอียด เพราะ ระวังสังขารทั้งปวง เพราะสลัดคิดนึกเลสทั้งปวง เพราะ ลีนความแสร้งยาก จึงเป็นที่สงบเงียบ เป็นที่ดับเย็นสนิท บันดาลก็พึงทราบได้เอง" (บทที่ 44 "พินัยกรรม วาสิฐฐิ", หน้า 446)

ตั้งแต่แรกประสบความเหี่ยวเฉาแห่งดอกบัวบน สวรรค์ กามนิตผู้ฉลาดกลัวต่อความจริงได้ประจักษ์ว่า วาพะอันภิกษุชราที่ตนได้สนทนาด้วย ณ ห้องโถงบ้าน ช่างหม้อนั้น คือ วาพะเดียวกับที่วาสิฐฐิได้ฟังมาจากพระโอรสผู้พระพุทเจ้าด้วยตนเอง (บทที่ 30 "มีเกิดก็มีตาย", หน้า 292) แต่เขาก็ไม่ยอมปักใจเชื่อ ตราบจนเมื่อมาสถิตอยู่ ณ พรหมโลก กามนิตเริ่ม ยอมรับว่า "ที่พระภิกษุชราองค์นั้นกล่าวไว้เป็นความจริง ทุกประการ" (หน้า 447) เขาก็จึงขอให้วาสิฐฐินึกเพ่งจิต ให้เห็นภาพพระพุทเจ้าเพื่อเขาจะได้ร่วมเห็นพร้อมไปด้วยกันเพราะเหตุที่มีวิดิญาณร่วมกัน ภาพพระพุทเจ้าผู้นั้นเป็นพินัยกรรมอันวาสิฐฐิทิ้งไว้ให้แก่กามนิต

ผู้เป็นที่รักก่อนที่จะ 'อันตรธานวับไป' จากโลกานุโลก (หน้า 448)

๔. จากความรักสู่ความดับเย็นสนิท

นำพิเคราะห์ว่าความรักของกามนิตวาสิฐฐิมีสิ่งใดน่าสนใจเป็นพิเศษมากกว่าความจดจ่อ ผูกพันให้ ยึดมั่นถือมั่นที่จะได้อยู่ร่วมกันทุกชาติ ความรักอัน ซ้ำมภาพซ้ำมชาติ ซึ่งดูเหมือนว่าไม่มีสิ่งใดทำลายลงได้ เป็นสิ่งที่ย้ำให้เห็น ดังข้อความต่อไปนี้ที่บอกกล่าวถึงการย้อนระลึกของคนทั้งสองเมื่อได้ไปสุดกลืนปาริชาติ ณ หุบเขาในแดนสุชาวดี

"...ย้อนหลังล่วงไปในอดีตชาติอันไกลแสนไกล ได้เห็นตนบางชาติอยู่ในปราสาท บางชาติอยู่ใน กระโจม ไม่ว่าจะไปเกิดเป็นภกฏุมพีหรือเข็ญใจ ก็เห็น ความรักทั้งสองได้มีต่อกันเสมอ ในชาติหนึ่งทั้งสอง มีความรักและความสุขอันเต็มเปี่ยมตลอดกาล แต่ อีกชาติหนึ่งต้องตายจากกันไปตามกรรมที่ทำไว้ แต่ อย่างไรก็ดี ไม่ว่าจะป็นชาติใดจะได้รับสุขหรือตกทุกข์ ความรักของทั้งสองคงมีน้ำหนักเท่ากัน เป็นอย่างเดียว ทุก ๆ ชาติ" (บทที่ 29 "ท่ามกลางกลืนหอมแห่งดอก ปาริชาติ", หน้า 283)

ความรักระหว่างบุคคลทั้งสองอันมีแก่กัน ดู เหมือนเป็นสิ่งประจำชีวิต ความรักซึ่งดูเหมือนไม่มีวัน จบสิ้นและจะดำรงอยู่ชั่วนิรันดร์นี้ ได้สืบต่อมายาวนาน เท่า ๆ กับอายุของเขาทั้งสอง ซึ่ง "ไม่น้อยไปกว่าอายุ ของโลก" (หน้า 285)

ความรักอันแน่นแฟ้นนั่นเอง ซึ่งอยู่เหนือความ ผันแปรของชีวิต ได้นำพาบุคคลทั้งสองให้ได้ผ่านพบ ประสบการณ์อันยิ่งใหญ่ ซึ่งค่อย ๆ สร้างสมเป็นความ สำนึกรู้ในความจริงแท้ ดังนั้น แม้ความรักจะยิ่งใหญ่ ลึกปานใดผู้แต่งก็ส่งสารให้ผู้อ่านครุ่นคิดว่ามีสิ่งที่ยิ่ง ใหญ่กว่านั้น

ขณะที่วาลิภูลีได้เข้าสู่ความดับเย็นไปแล้วนั้น เป็นเวลาแห่งกัลป์ประลัย กามนิตประจักษ์ดีว่าหาก ตนจะเพ่งจิตเพื่อก่อกำเนิดเป็นท้าวมหาพรหมก็ย่อม กระทำได้ในทันที แต่กามนิตก็เลือกที่จะไม่กระทำ เช่นนั้นเหตุผลสำคัญคือความสิ้นไปแห่งวาลิภูลี ดังที่ เขารำพึงว่า

"...จริงอยู่ ถ้าเราปรารถนาก็ย่อมจะทำได้ใน-
ทันที กล่าวคือ รังสฤษฏ์สิ่งทั้งปวงให้กลับมีชีวิตขึ้น
แล้วจัดให้อยู่ตามตำแหน่งในโลกานุโลกที่ปรากฏใหม่
แต่ก็มีอยู่อย่างเดียวกับที่เรารังสฤษฏ์หาได้ไม่ คือ
ไม่สามารถชুবวาลิภูลีขึ้นมาได้อีก วาลิภูลีได้สิ้นชาติ
สิ้นภพไปแล้ว ล่องไปในสถานะซึ่งไม่มีเชื้อเกิดเหลือ
อยู่เลย ถึงพระเป็นเจ้ามหาภูทกัโศงค์หนึ่ง หรือ
เทวดา มาร พรหม จะค้นหาก็ก็นพบร่องรอย..." (บทที่
45 "กลางคืนและรุ่งเช้าในสกลจักรวาล", หน้า 456)

ความสิ้นไปแห่งวาลิภูลีได้นำพาให้กามนิตครุ่น
คิดหาคำตอบของคำถามว่า อะไรคือความคงที่

"...เมื่อไม่มีวาลิภูลีผู้งามเลิศและดีเลิศแล้ว จะ
มีผลดีอะไรในความเกิดมีชีวิตอยู่? มีประโยชน์อะไร
ด้วยชีวิตของท้าวมหาพรหม ที่ต้องล่องไปเหมือนกัน?
อะไรคือความเป็นชั่วครว? และอะไรคือความคงที่?"
(หน้าเดียวกัน)

ครั้นแล้วกามนิต "ก็ยึดเอาพระพุทธรูปไว้ใ
มโนธาตุแน่นแน่นแน่นแต่วิถีที่จะไปสู่ความสิ้นแห่งทุกข์"
(หน้าเดียวกัน) ขณะที่วิศวราตรีถึงจุดมืดทึบที่สุด แล้ว
มีท้าวมหาพรหมบังเกิดขึ้น "บันดาลสิ่งทั้งปวงให้มีชีวิต"
ผู้แต่งได้สร้างองค์ประกอบที่ตัดกันของความครึกครื้น
โสมนัสของโลก และความสลดสังเวชใจของกามนิตซึ่ง
รำพึงว่า

"ชีพและโลกานุโลก และดาวเทพ และแม้ถึง
ท้าวมหาพรหมเองต่างแซ่ซ้องยินดีปรีดาต้อนรับวันใหม่
แห่งพรหมโลก เพราะอะไร? ก็เพราะไม่รู้แจ้งซึ่งความ-

จริง" (หน้า 457)

ดาวเทพกามนิต ซึ่งหรีแสงลงเรื่อย ๆ เพราะไม่
ยอมรับแสงแห่งท้าวมหาพรหม มีประสงค์จะช่วยนำ
ทางดาวเทพทั้งปวงให้เห็นทางออกพ้นชาติภพสุวิมุตติ
ได้สร้างความปริวิตกแก่ท้าวมหาพรหม

"ดาวนี้ดวงเดียวที่พ้นอำนาจเราไปได้ เช่นนั้น
เป็นอันว่าเรามีได้ทรงสรรพศักดิ์แท้จริงเสียแล้ว...ดาว
ดวงนั้นไม่ยินดีรับแสงของเราเพราะเห็นความสว่างใน
วิถีไหนหนอ? เช่นนั้นคงมีความสว่างที่รุ่งเรืองกว่าเรา
อยู่ในวิถีตรงข้ามจากเรา เราควรจะถือเอาทางนั้นด้วย
ดีหรือไม่หนอ?" (หน้า 458)

ความปริวิตกดังกล่าวได้เกิดขึ้นแก่ดาวเทพทั้ง-
มวลด้วย แม้ว่าท้าวมหาพรหมจะถึงกับรวมรัศมีของ
ตนเข้ามาอยู่ในที่เดียวเพื่อแผดส่งสูดาวเทพกามนิต
จนจักรวาลถึงแก่ประลัยอีกคำรบหนึ่ง และแม้ว่ารัศมี
นั้นร้อนแรง "เป็นแสงอำนาจพอที่จะให้สกลโลกนับ
ด้วยแสนโกฏิลูกเป็นไฟ" ดาวเทพกามนิตก็ "รีบหรี
หนักลงเรื่อยไปจนดับวูบไม่มีเหลือ" ประหนึ่ง "แสงไฟ
ในโคมที่ดับ เพราะหมدن้ำมันที่หล่อเลี้ยงไส้ไว้จน
หยาดสุดท้าย" (หน้า 459)

กามนิตผู้ยึดเอาความรักเป็นสิ่งสำคัญของชีวิต
ได้สลัดพ้นจากบ่วงกามอย่างสิ้นเชิงแล้วโดยไม่มี
อำนาจใดจะเหนี่ยวรั้งไว้ได้อีก

๕. สรุป

กล่าวได้ว่า เจลลิลรูปผู้ได้รับรางวัลโนเบลทาง
วรรณคดีเมื่อ พ.ศ.2460 ได้ใช้หลักความคิดของพุทธ
ศาสนาเป็นอุปกรณ์เสนอสารที่แสดงถึงเส้นทางชีวิต
ของปฤชณผู้ซึ่งเพิ่มพูนความรู้ (วิชา) ด้วยประสบการณ์
ทางอารมณ์และความคิดอันหนักหน่วงของตน ด้วย
รากฐานของพุทธศาสนา ผู้แต่งได้นำผู้อ่านให้พิจารณา
ว่า การเพ่งพินิจต่อชีวิตเป็นสิ่งสำคัญของการบรรลุถึง

ความรู้แจ้งอันเป็นจุดสูงสุดของชีวิต นั่นคือการบรรลุสู่อิสราภาพ พ้นจากอำนาจแห่งกามแม้ที่ละเอียดอ่อนปานใดก็ตาม

ความรักซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของเรื่อง (อาจจัดเป็นแก่นเรื่องรองซึ่งสำคัญเกือบเทียบเท่ากับแก่นเรื่องใหญ่) ช่วยเน้นความขัดแย้งสำคัญในโครงเรื่อง คือความหวังของปุถุชนกับการบรรลุสู่อิสราภาพของชีวิต ความรักเป็นองค์ประกอบสำคัญของความขัดแย้งในชีวิต ความรักยังนำชีวิตไปสู่ความหวัง และทำให้เกิดความกล้าแกร่งที่จะทำให้ความหวังอันเป็นมายานั้นเสียได้ รวมทั้งตัวความรักนั่นเอง ความรักที่แท้คือเมตตาธรรมอันยิ่งใหญ่ คือความรักของวาสิฎฐีที่ช่วยชี้ทางแก่ กามนิตและทำให้เกิดปัญญาขึ้นเป็นความรู้แจ้งในที่สุด⁴

ดังนั้น แก่นเรื่องกามนิต ก็คือการบรรลุถึงโลกุตระธรรมหรือการได้รับอิสรภาพของชีวิต พ้นจาก

มายาทังปวง จะเกิดขึ้นได้ก็ด้วยการเพ่งพินิจให้เกิดปัญญาจนเข้าถึงความจริงซึ่งจะปลดปล่อยตนจากความเกาะเกี่ยวผูกพันแห่งความรัก

สำหรับผู้ได้อ่านฉบับพากย์ภาษาไทย ย่อมจะได้เล็งเห็นอัจฉริยภาพของผู้แปลที่ได้เสริมอัจฉริยภาพของผู้แต่ง ผู้แปลสามารถสืบขนบการใช้ภาษาวรรณศิลป์ของวรรณคดีไทย ในการสื่อประสบการณ์อันยิ่งใหญ่ของมนุษย์ที่เกี่ยวข้องกับปรัชญาพุทธศาสนา ได้อย่างดีเยี่ยม การอ่านกามนิตในปีพุทธศักราชนี้ ทั้งที่ปริวิตกกันทั่วไปว่าโลกในยุคข้อมูลข่าวสารกำลังเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว และมนุษย์ทั่วทั้งโลกดูจะหนีไม่พ้นแรงกระแทกจากกระแสโลกาภิวัตน์ ก็ยังอาจจะทำให้แยกแยะได้ว่าอะไรคือความเป็นชั่วคราว และอะไรคือความคงที่อันอยู่เหนือความล่วงพ้นของกาลเวลา

บรรณานุกรม

เสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป (ผู้แปล). 2528. กามนิต. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน.

⁴ ผู้วิจารณ์ต้นฉบับก่อนตีพิมพ์ท่านหนึ่ง ได้กรุณาตั้งคำถามและข้อคิดเห็นเพิ่มเติมว่า "ถ้าปราศจากความรักที่แปรเปลี่ยนมาเป็นความเมตตา ใครอนุเคราะห์วาสิฎฐีแล้ว กามนิตจะบรรลุนิพพานตามที่ปรากฏในตอนอวสานของเรื่องได้หรือไม่ ในข้อนี้จะ เป็นไปได้หรือไม่ว่านักเขียนเบิกทางให้เราคำนึงว่าที่เหนือกว่าและประณีตกว่าความรักขึ้นไปนั้น ก็คือความเมตตากรุณาอันพึง มีต่อกันในระหว่างมวลมนุษย์ ปวงเทพ และบรรดาพรหม... อนึ่งความจริงในชีวิตนั้นเล่าหญิงและชายเป็นเพศที่เกือกลักกันโดย ธรรมชาติ พึงซักจูงกันขึ้นสู่สัจธรรมที่เที่ยงแท้... แม้ยังอยู่ระหว่างการเดินทางไปสู่อุดมคติ ความเมตตาเกือกลักกันก็เป็นสิ่งที่ งดงามแท้จริงอยู่นั่นเอง"